

***Racjonalność współczesności. Między filozofią a socjologią*, red. H. K o z a k i e w i c z, E. M o k r z y c k i, M.J. S i e m e k, PWN, Warszawa 1992, ss. 364.**

Podobny charakter do omówionej wyżej antologii ma tom *Racjonalność współczesności*. Zawiera on dwadzieścia pięć tekstów będących owocem współpracy polskich i zagranicznych filozofów i socjologów. Charakterystycznym wątkiem omawianego tomu jest ukierunkowanie zawartych w nim prac na nauki społeczne, szczególnie zaś — na związki socjologii i filozofii oraz na pojęcie racjonalności zakładane w naukach społecznych. Książkę można również zaliczyć do grupy prac traktujących o tzw. przełomie postmodernistycznym. Przedmiotem bowiem zainteresowań autorów jest sytuacja w humanistyce, jaka nastąpiła w obliczu kryzysu racjonalności modernistycznej. Programowym w pewnym sensie artykułem (s. 9—29) jest tekst jednego z prekursorów „postmodernizmu”, autora polskiego pochodzenia, Z. Baumana, pt. *Socjologia i ponowoczesność* (być może dla uniknięcia kłopotliwej wieloznaczności tłumacz oddaje angielski termin *postmodern* jako „ponowoczesność”). Autor charakteryzuje „ponowoczesne” zjawiska w kulturze współczesnej, postulując opracowanie nowej teorii społeczeństwa, naznaczonego kryzysem postmodernistycznym (charakterystyczne cechy tego kryzysu to m.in: pluralizm, upadek autorytetów, zrównanie hierarchii wartości, rozproszenie obiektywności, sceptycyzm co do możliwości ugruntowania prawdy i sensu).

Dla problematyki zawartej w omawianej książce znamienne jest ostatnie stwierdzenie. Autorzy stawiają bowiem pytanie o to, skąd nauki społeczne mają czer-

pać kryteria epistemologiczne, będące podstawą uprawomocnienia ich tez. Jak wskazuje w swoim artykule *Socjologia bez podstaw* Ch.G.A. Bryant (s. 252—273), socjologowie poszukując pewnych podstaw swoich roszczeń zwracali się niejednokrotnie ku filozofii, czerpiąc z niej pryncypia uprawomocniające wiedzę. W takim modelu można by mówić o pewnym prymacie filozofii w stosunku do socjologii. Wzajemnych relacji filozofii i socjologii dotyczą m.in. zamieszczone w prezentowanej antologii teksty S. Morawskiego (s. 164—178), A. Filipowa (s. 198—220), W. Outhwaite'a (s. 221—233), W.G. Runcimana (234—246), E. Mokrzyckiego (s. 247—251). Kryzys postmodernistyczny rozluźnił więzy obu dziedzin wiedzy, ale i zniósł ich jednostronność. Okazuje się bowiem, że nie tylko nauki społeczne czerpią z filozofii, ale i w uzasadnieniu tez filozoficznych niezbędne staje się odwołanie do kontekstu społecznego (s. 97, 120, 146, 153). Sama kategoria racjonalności jest relatywizowana społeczno-historycznie. S. Amsterdamski pisze w artykule *Filozofia nauki a socjologia wiedzy* (s. 319—350), że nie jest już dziś akceptowana koncepcja ponadhistorycznej racjonalności natury ludzkiej (s. 327). Tym samym pozostaje wciąż aktualne, zwłaszcza dla metodologa nauk społecznych, pytanie o model racjonalności zakładany przez te nauki oraz o jego podstawy. Dla opracowania tego modelu w duchu antypozytywistycznym istotny był wkład J. Habermasa. Odwołania do tego autora są w prezentowanej książce nader liczne (teksty A. Wellmera, A.M. Kaniowskiego, J. Israela, M. Markovića, S. Morawskiego, P. Wincha, A. Filippowa, W. Outhwaite'a, W.G. Runcimana, F. Kambartela, S. Kaprałskiego). Proponowana przez Habermasa teoria działania komunikacyjnego jest uznana za zerwanie z prymatem epistemologii w socjologii (s. 96). Racjonalność urzeczywistnia się w procesach społecznej interakcji, jednym zaś z podstawowych jej kryteriów staje się w myśl tej koncepcji *consensus omnium* (s. 97, 120, 146, 153, 190, 192, 276, 294, 321). W dalszej konsekwencji prowadzi to do odejścia od klasycznej koncepcji prawdy (zob. artykuł M. Markovića, *Problem prawdy w krytycznych naukach społecznych*, s. 147—163), historyzmu (s. 74) oraz relatywizmu socjologii wiedzy (zob. artykuły S. Amsterdamskiego, S. Kaprałskiego, E. Mokrzyckiego, s. 319—358). W jednej z wersji relatywizm ten jawi się jako zmodyfikowana wersja kantyizmu, w której kantowskie kategorie *a priori* zostają zastąpione przez czynniki biologiczne, historyczne lub społeczno-kulturowe (s. 325).

Zaprezentowany wybór tekstów może stanowić dobre uzupełnienie tekstów zawartych w tomie *Racjonalność i styl myślenia*. Powtarzają się tu zresztą nazwiska niektórych autorów (S. Lukes, P. Winch, D. Bloor), choć zaprezentowane są różne ich teksty. Dodatkowym uzupełnieniem są prace autorów polskich. Książka dobrze oddaje główne tendencje panujące we współczesnych naukach społecznych, jak również w zorientowanej socjologicznie filozofii nauki. Następuje tu pewna zmiana perspektywy. Czynniki uchodzące dotąd w poznaniu za drugorzędne (uwarunkowania społeczno-kulturowe, biologiczne, itp.) zyskują znaczenie podstawowe. Istnieją niewątpliwie takie obszary w naukach humanistycznych, w których wspomniane czynniki rzutują w istotny sposób na wyniki poznawcze. Ekstrapolacja takiej koncepcji poznania na całą ludzką wiedzę, w tym na wszelkie pozna-

nie filozoficzne, wydaje się jednak nieuzasadniona (wypowiedzi niektórych autorów, np. zwolenników szkoły edynburskiej, zdają się wykazywać takie tendencje ekstrapolujące). W konsekwencji bowiem prowadzi ona do sceptycyzmu i relatywizmu. Stojąc na stanowisku autonomicznej koncepcji filozofii można zaakceptować konstатовane rozluźnienie związków filozofii i socjologii, a nawet podkreślenie wpływu socjologii na filozofię, nie sposób jednak zastąpić teorii poznania socjologią wiedzy.

Przypisy

¹ Zob. K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozofii*, Warszawa 1983, 71.

Zob. A. Motycka, *Ideał racjonalności. Szkice o filozoficznych rozdrożach nauki*, Wrocław 1986; *Profile racjonalności*, red. A. Zachariasz, Lublin 1988; *Racjonalność — nauka — społeczeństwo*, red. H. Kozakiewicz, E. Mokrzycki, M.J. Siemek, Warszawa 1988; „Studia Filozoficzne” 1983, nr 5—6 (numer poświęcony zagadnieniu: *Rozum — Racja — Racjonalność*).

² Zob. S. Judycki — T. Szubka, *Irracjonalne „przedzałożenia” czy racjonalna intuicja intelektualna? W związku z książką Józefa Życińskiego „Teizm i filozofia analityczna”* „Zeszyty Naukowe KUL” 28 (1985), nr 3—4, 143—153.